

crkva u svijetu

PRINOSI

Odrazi vjere i nevjere u hrvatskoj književnosti

ANTE CETINEO ILI S ONU STRANU ZAVIČAJA

Drago Šimundža

U nizu naših studija o odrazima vjere i nevjere u hrvatskoj književnosti opredijelili smo se, u ovoj prvoj fazi, na obradu pjesnika između dva rata. Evo nas tako i do Ante Cettinea (1898—1956), pjesnika, prevodioca i romanopisca. Njegov se opus sastoji od sedam zbirki pjesama (četiri predratne: *Zvezdane staze*, *Za suncem*, *Zlatni ključ*, *Laste nad uvalom* i tri poslijeratne: *Magarčičeve ekloge*, *Epitafi i poeme*, *Diorama djetinjstva*), dvaju romana (*Grebeni se rone*, *Meštar Ivan*) i zbirke prijevoda objavljene 1936. godine pod naslovom *Suvremeni japanski pjesnici*. U tom raznolikom djelu — kojemu bi trebalo dodati još neke manje radove i prijevode — prvo i najvažnije mjesto zauzima njegova lirika. Raspjevana u slobodnom ritmu, životna, i u svojim zgusnutim oblicima doživljena i refleksivna, ostat će trajnom baštinom naše umjetničke riječi. Nećemo je ni mi ovdje mimoići. Naravno, nas će, kao i do sada, u prvom redu zanimati njezini duhovni horizonti.

Pjesnik primorskih pejzaža i intimnih obzorja

Ante Cettineo je izdanak stare mediteranske kulture, misli i književne baštine. Možda su taj momenat u njemu još više pojačavali njegov studij klasične filologije i gotovo isključivi boravak u rodnom gradu, u Splitu. Prag i Beograd u kojima je studirao nisu na njemu ostavili traga. Djetinjstvo je, čini se, u njegovoj duši urezalo najdublje dojmove. U stalnom kontaktu s morem i njegovim obalama, s burom i suncem opaljenim mornarima, siromašnim radnicima i isposničkim seljacima, pjesnik se toliko uživio u svoj kraj i rodni zavičaj da je u svojoj riječi i slici,

posebno u prvim zbirčkama, s njime srastao. Kamen, sunce, svjetlost mora i čempres najdublje su mu se usjekli u dušu:

»Od svih mudrosti debelik knjiga i znojavih vjekova
ostao je jasan u mom pamćenju samo kamen,
po kojem se razliva jedna zraka sunčeva.

Od svih traženja i nadanja mojih očiju
živo treperi još podnevna svjetlost mora
i otmene linije čempresa i borova.

O, kako mi malo treba da budem sretan!«

S tim stihovima započinje Cettineo svoje *Zvezdane staze* 1933. godine. Stavljajući ih na početak zbirke kao svoj motto ili, bolje, kao najdublji odjek svoga bića.

Samotni isposnik i lirski zanesenjак, naš pjesnik je smiono zakoracio u slobodni stih i intimni doživljaj, ali je u svom temeperamentnom iskazu ostao vjeran mediteranskom duhu i južnjačkom krajolik. Zanosе ga tako žarke jadranske boje, privlači poistovjećivanje s prirodom, sa škrtom zemljom i tvrdim kamenom, toplina sunca i mističnost mora. Zato su jadranski pejzaži i morski grebeni u večernjim sutonima i modrim vedrinama ne samo nadahnuće, simbol i slika, nego spontani, prirodni zavičaj njegove poezije. Mediteranski prostori, more, krič galeba i čvrstina kamena prelijevaju se u sutonskim bojama i progovaraju iskonskim vezama čovjeka i njegova ambijenta, pjesnika i njegova kraja. I nije ovdje riječ, bar ne u prvom redu, o *Magarčićevim eklogama* u kojima je Cettineo pokušao čakavskim dijalektom, humanistično, oslikati život splitskog seljaka i njegov mali intimni svijet vezan uz »šaku« zemlje i sunčane uvale. Riječ je o pjesnikovu doživljavanju stvarnosti i svijeta kroz boje, doživljaje i slike njegovā zavičajnoga ambijenta. No, taj ambijenat redovito otvara nove slutnje i pruža asocijacije na nove »horizonte«:

»Večeras se ugasio vedar dan.
(Istog su dana umrli moj добри brat i moja majka.)
Pjevaju za njim muklo veliki, silni talasi;
ljulja se modra šuma,
poniru mutni uzdasī.

A zlatan oblak jedan, pun bijele prašine mora,
stršeći nad pučinom zastire golemog mrca.
A moja tri sutonska druga:
dva visoka čempresa i maleni bor
u osami,
mirni nad pučinom,
prateći plačni pogrebni kor
nestaju u tami.

I, dok žuti mjesec za crnim ostrvom strepi
bludeći nad grebenima,
u meni tajanstveno drhti čas
kad ću se opet sastati sa svima
koje sam bez cvijeća napustio,
davno,
u mrtvim sutonima.« (*Mrtvi suton*)

Mogli smo bili navesti neku drugu pjesmu u kojoj je, kao npr. u *Smokvi* ili u *Isluženim brodovima*, još uočljiviji primorski ambijenat. No nismo,

jer nam se čini da se Cettineo više služi slikama i vizijama svoga podneblja, nego što o njima pjeva. Ima nešto, gotovo uvijek u njega, poglavito u uspjelijim i čistijim, retoričkom neopterećenim pjesmama, što nadi-lazi ambijentalnu sliku, nešto »s onu stranu zavičaja«, što postaje pitanje i traženje, odjek duboko ljudskog nemirnog domišljanja, što je čovjek i što će od njega biti:

»Dječače, koji veslima punim neba i pučine
rasiplješ posljednji, žarki odbлесак sunca
na valu,
koga ćeš razboliti nujnošću svojih očiju,
nakon ovog sutona?

Djevojko, što bijelim koljenom drobiš srebrnastu pjenu
i kolobar raznobojni
koji žudi mlakome grebenu,
kome ćeš noćas podati raskoš svoga slanog,
izmitnog tijela?

Crkvice, što mirno sa čempresom i prosjalim dudom
upijaš zadnji mlaz svjetla
i suzu prve zvijezde,
za koga ćeš noćas da se pomoliš?

Popče, nevidljivi vjesniče mojih sutona,
raspjevano bdjenje mojih maslina i grebena,
zašto si tako žalostan?

Svi ćemo, družе, nespokojno dočekati zoru,
jer djevičanski bijeli oblak što je sa nama lutao,
nikad nas više neće naći
na stazama dobrim.« (*Poslije sutona*)

U stvari, pjesnik mekih sutona i toplih pučina, pun sunčanih zvukova i vizija svoga krajolika, kao da traži i osjeća jedan drugi zavičaj svojih htijenja i poetskih usmjerenja. Dakako, nećemo to naći u svim njegovim pjesmama, ali bez sumnje, njegov »zlatni ključ« nije išao za tim da »otključa« pejzažna prostranstva i sunčane vidike koliko da otvori intimne horizonte i otkrije nevidljiva obzorja. Naš samotni isposnik i stari oporbenjak ne gleda svijet samo linearno, površinski, i ne pruža nam ga tek tako, u njegovu romanesknom ili poetskom ornatu; on temperamentno teži za dubljim doživljajem i konačnim smirajem. Iskonski humanizam njegova je poruka, ljubav je temeljna mjera njegovih odnosa. Koliko god u svojim misaonim i posebno idejno-političkim nemirima lutao, osnovno polazište i najdublji fundus njegova svjetonazora, duhovnih pogleda i osmišljenja čovjeka i svijeta vuku svoje najvitalnije korijenje iz religioznih kršćanskih izvora.

U tim okvirima treba tražiti raspone Cettineove lire. Bogat u svojoj motivici i sugestivan u slobodnom stihu, lišenu svih suvišnih riječi, Cettineo u biti traga za smislom čovjeka i njegova života, za čvrstim sidrištima ljudskoga etosa, za »zlatnim ključem« naše povijesti i sudbine. Toplina *Lasta nad uvalom* prelazi u *Epitafima* i *poemama* kao i u *Diorami djetinjstva* u nove imaginacije, društveno-povijesne asocijacije i strah pred zlim snagama u čovjeku i društvu koje uporno prijete (*Pjesme o Strasilima*). Elegičnost ranijih kantilena pojačava novi strah i zabrinutost pred poviješću...

No vratimo li se tzv. ambijentalnoj poeziji, tj. poeziji u kojoj se pjesnik obilno služi suglasjima, slikom i zvukom, i metonimikom svoga rodnog kraja, vidjet ćemo odmah kako se njegova »vječita lirika« ne zaustavlja samo na vizualnosti i jezičnom inventaru, kako iz tih poznatih i lako prepoznatljivih slika progovara nešto »s onu stranu«, nešto što pjesnika sili da pjeva:

»Tko zna otkada gladna i žedna
tri mladića brode uvalom.

Svakog jutra zajedno s vjetrom pjevaju.
Jedan sanja bijele, kao oblak, ruke,
drugi zlatne, kao sunce, kose,
treći modre, kao more, oči.

Svakog podneva pridružuju im se vali,
i san se mijenja:

ruke se bijele, kao galebi,
kose se zlate, kao smilje pećinsko,
a oči svu dubinu neba i mora
pod jedrima
odrazuju.

Tko zna dokle će gladna i žedna
tri mladića brodit uvalom. (*Vječita lirika*)

Očito, ovdje nije motiv more i brođenje po njemu, koliko god su slike tako uporne i jarke. Motiv su »tri mladića« ili, točnije, njihove sanje i želje, odnosno glad i žeđ koje ih muče.

Pod tim vidom možemo već sada naznačiti da se u odzvučima Cettineove lirike, uz toplinu zavičajja, osjeća jedna tiha elegija i široka životna motivika. Susreću se u njoj, s onu stranu vizualnosti, nemirna egzistencijalna i s njima sudbinska pitanja; uz religiozna opredjeljenja čuju se i panteistički i fatalistički odjeci, uz ljubavnu strunu, lišenu svake erotike, progovara na mahove zamorenost, nemir i resignacija; vedrinu molitve i blagoslova prati na momente pesimizam i neka prigušena bol, radost dana sumrak noći:

»Zora mi je dala sve boje:
od narančaste do rujne.
Jutro mi je dalo sva rođenja:
od sunca do istine.

Podne mi je dalo cio život
neba, zemlje i mora.
Sunce mi je dalo umjesto majke
zadnju kap mlijeka. (...)

Mrak mi je oduzeo more:
kao hljeb siroti.
Noć mi je oduzela sunce:
kao majci dijete. (*Dan*)

»Majka me ... nije rodila za bunu«

»Cettineova »vječita lirika« treperi dakle dahom života, sa svim svojim slutnjama i nemirima. Ima stoga u njegovim zrelim postignućima jedna nutarnja jezgra koja lirski i refleksivno progovara ispod vanjskoga sloja mediteranskih slika i vjekovnih odjeka starih zapisa i epitafa urezanih

u kamenu. Privlači ga tako sudbinaavnog Trogirana Aurelija, nemirni razgovori s prošlošću, siromaštvo i bijeda, molitva i ljepota, križ na dalekim Andama, čovjek i njegova intima, slika pejzaža i misao bitka.

No ako bismo sve to htjeli svesti na temeljnu označnicu Cettinea, na *faculté maîtresse* njegova bića i stvaralaštva, onda bismo sve to mogli izraziti širokim pojmom pjesnikova suživljavanja i intimnosti s prirodom i životom, s čovjekom i svemirom u cjelini. Teško je pronaći pravu riječ, ali ako bismo sve to nazvali nutarnjom skrušenošću, humanim doživljajem i religiozno-kršćanskim osjećajem stvarnosti, ne bismo iznevjerili dubinske rezonancije Cettineove poezije. Rijetko je tko tako usrdno molio, ljudski otvoreno i široko, kao Cettineo: za mrava, za travku, za stonogu i guštera, za hrid i paprat, uvalu i sunčanu rosu... Skrušeni humanizam progovara iz tih molitava s nekom iskonskom ljubavi i zajedništvom čovjeka sa svojim ambijentom, bićima i svijetom. Takav se Cettineo rodio, zato on tako doživljeno suosjeća i moli, izvorno i jednostavno, kao što samo rijetki suosjećaju i mole:

»Smiluj se, o Gospode, momcima što čuvaju kameni pristan moje luke
da pušku zamijene ostima, a bodež mašklinom,
da nikad krvlju čovjeka, svoga brata, ne poškrope svoje ruke,
da bližnjeg dočekuju samo solju, hljebom i vinom.«

Čista je ova molitva, topla i široka poput morskih pučina ispred Cettineove uvale; vidjet ćemo to bolje kad je doživimo u nastavku u svojoj njezinoj širini i pjesnikovu spontanom iskazu u razgovoru s Bogom. Ovdje napominjemo samo intimnu ljudsku i kršćansku poruku koja ovoga našeg malo poznatog i priznatog pjesnika stavlja u samo žarište naše duhovne mirotvorne i molitvene riječi. Jer, najdublji, temeljni Cettineov odnos prema čovjeku i svijetu, dapače prema prirodi i svemiru, jest prisna intimnost i ljubav. Takav se je sâm predstavio u svom *Zlatnom ključu* (1933), takav je progovarao u svojim pjesmama:

»Moji učitelji nisu Paul Valéry, ni Rilke, ni Freud itd.,
nego dva-tri grebena, nebo, sunce i more (...).

Majka me, kao i mnoge Antonije, nije rodila
za bunu, za krvava proricanja,
nego za drugarski razgovor s hridima, s valima, sa samoćom,
da prelijem šum vesla, glas bogalja, jauk vjetra
u psalam odricanja.« (*Umjesto predgovora*)

Teško bi bilo tvrditi da je naš pjesnik umakao svakom utjecaju, da nije imao uzora. Imao ih je, barem poetskih, s jedne i druge strane Jadrana. No nije manje za to izvoran, i u svom nadahnuću, ritmu i stihu, i u svojim vizijama i refleksijama. Koliko god su ga nadahnjivali južnjačko sunce i more, mediteransko nasljeđe i kršćanski Weltanschauung, u svom je izričaju i onom poetskom doživljaju poruke ostao svoj, cettineovski izvoran. Znao je s molitvom spajati srdžbu i bunt, s temperamentnom raspjevanosti škrtost riječi, intimnu resignaciju i isposničku tvrdokornost. Stoga u svojim pjesmama, poput sv. Jeronima, okorjelo ostaje svoj i istodobno u samoći vlastitog bitka osjeća molitvene treptaje i blizinu Boga:

»Život je moj isposničko bdjenje
vrh pučine
i uvijek novo rođenje

nad ponorima.
Mir je moj sa vjetrovima
nestao davno
i luta
čas sjajan, čas poplavljen tavno
vrhom beskrajnog puta. (...)

A oko...
noćas, u dubokom zvjezdanom muku,
izmito ispaštanjem bijelih daljina vidi,
kako sa hiljadu ruku
tebe, o Tvorče,
slaveći s morem dozivlju, mole
srebrne hridi.« (*Molitva sv. Jeronima*)

Molitve su, rekao je netko, najintimniji dio ljudske duše. Jesu li Cettineove takve? Mada se one, vidjet ćemo, kreću u više smjerova, ogledalo su njegova skrušenog unutarnjeg doživljaja. Jer, bilo da se moli izravno Bogu, bilo zemlji i suncu, siromaštvu, ljudskim patnjama i bijedi, blagost je, ljubav i skrušenost, bitna odrednica njegova odnosa, pristupa i izričaja.

Kršćanski odgojen, intimno srastao s duhovnom kulturom Mediterana, Cettineo se ni u jeku društvenih nemira i revolucija nije mogao oteti uvjerenju da je život dar. »Brat je njemu svaki stvor od tarantele, šturka do mrava«. Ljubav je bitna dimenzija i svijetla nit njegove poezije. Koliko god na mahove oporo bugario, u isposničkom rigorozu, tvrdim poput mramora akordima — u sjeti i molu — njegov je osnovni credo ljubav i otvorenost prema prirodi i čovjeku, vječnosti i njezinoj sestri ljepoti.

Ima u njega nešto suvremeno, moderno, poput njegova slobodnog stiha i dubinskog doživljaja socijalne (ne)pravde, ali isto tako ima u njemu nešto čvrsto i sigurno, ljudski i etički nesalomljivo, što ga odvaja od naše lirske tradicije i, nutarnjim vezama mediteranskog i kršćanskog nasljeđa, paradoksalno povezuje s francuskim moralistima grand sièclea. On nije bio »rođen za mržnju, nego za ljubav« — kako još davno za se reče stari Eshil.

Iskonski ditiramb i diorama života

Istini za volju Cettineo nije pisao **ditirambe**; no veliki dio njegove poezije u odsjevu sunca i mora, treperi poput ditirampske strune. Nešto slično možemo reći i o »diorami«. Okrećući se u zrelijim godinama vlastitoj prošlosti, djetinjstvu, gledao ga je elegično u dioramskoj projekciji, kroz igru davnih dogodovšina i nemirnih pitanja, iz svoga ozbiljnog kuta. Međutim, nas ovdje, u ovom odjeljku, neće primarno zanimati ni ditiramb ni »diorama djetinjstva«; naš naglasak teži za onim iskonskim bilom našega pjesnika, koje je »igralo« poput ditirampskih tonova mladosti i vedrine, i još više za njegovom »diormanom života«, tj. za Cettineovim poniranjem u stvarnost, u pjesnikovo prodorno gledanje (diorao) života.

Možda se i previše u osvrtima na Cettinea i njegovu poeziju ističe tzv. ditirampska komponenta, slikanje krajolika i igra svjetla, temperamenta, radosti i boja. Doista, u svojim prvim zbirkama Cettineo pejzažno treneni; vedri tonovi, akordi i boje njegova rodnog kraja daju, kako reko-

smo, izraziti kolorit njegovoj poeziji. Pjesnik živi u svom zavičaju, i taj zavičaj postaje životni ambijent njegova duha, inspiracije i riječi. On se neprestano obraća suncu, vjetru, aloji, čempresu, maslini, uvali, kamenu; razgovara s njima, šapuće im tople psalme, sluša njihove molitve, osluškuje njihovo bilo:

»A hridi još tople (od sunca popodnevnog)
mole:
ogromne hridi prate dobre stvorove,
one jednako vole
maleni cvjetak i krošnjate borove. (...)

Noćas sve sa mnom jednako pati
zbog rođenja i smrti.« (*Suton rođenja i smrti*)

Već ovaj kratki navod otkriva nam oba dijela našega pomalo isforsiranog naslova: pjesnikov iskonski ditirampski ton i posebno u završnici — njegovu dioramu (dubinsko gledanje) života. Stoga će se on u istom tonu i s istim refleksijama moliti u *Molitvi za alge*: »Bože, smiluj se algama, našim snovima na dnima!« (Kakvi li su svi ti snovi?)

Kršćanski formiran i humanistički određen, Cettineo duboko osjeća s malim čovjekom, s njegovim siromaštvom i pravom na dostojan život, zapaža sve tegobe i na mahove tiho protestira, ali ni u najoštrijim protestima ne odstupa od svog načela da je život dar i svetinja. Socijalna nota miješa se u njega s kršćanskim osjećajem, kršćanski osjećaj s čežnjom za humanijim životom.

Zbog toga će tako prisno razgovarati s kamenom i morem, sa zemljom i s pučinom, s raslinjem i hridima, s čempresima i grobljem. I baš u tim razgovorima izravno će progovarati kroz sjetne ditirampske odsjeve i boje istinska diorama života: bol, patnja, oskudica, neimaština, bijeda i grob:

»Jednoga dana, kad je armirani beton zamijenio dlijeto klesara,
doselio se ovamo bez pratnje, bez svećenika,
a ova viola, što, kao zlatno srce, blista nad hrpom
mršave zemlje i tucanika,
još uvijek se hrani suzama starice majke i dviju sestara. (...)

Daleki druže, zastani za čas, pogledaj ovo stjenje!
Puno je žuke i blista kao da krv svoju lije,
Ovdje se rodila ljepota, mladost, sve... samo ne sažaljenje,
ovdje se bjednima sunce ni nad grobom ne smije.«

(*Dalmacija, Jedan grob*)

Stari klesar je ostao bez posla i otišao »kud za vazda gre se«. No pjesnik kroz njegovu sudbinu zahvaća mnogo šire društvene i životne nemire i probleme. Naslućuje se dakle njegova *diograma života*. Uz zvučne akorde i svjetle odbljeske mediterana čuju se ovdje životne boli i nemiri s odjecima našega stoljeća: socijalna pitanja, borba za koru kruha, tihi prosvjedi i stradanja. Pjesnik se vrlo često susreće s gorčinama slanoga mora i neimaštinom gorkoga života. Pjeva o teškom položaju radnika, ribara i seljaka, o patnjama i kletvama, kada ni molitva ne pomaže (*Ribari i njihove žene*).

U takvim inspiracijama, u traganju za pravičnijim životom i zdravijim oblicima ljudskih odnosa, Cettineo se rado susreće sa svecima, neke vrste duhovnim revolucionarima, koji su za života ostavili svoje bogatstvo i u skrovitosti, pustinji i samoći tražili svoj put. Takvi su bili npr. sv. Jeronim i sv. Rok; jedan i drugi blizu našem seljaku, sa svojim crkvama i crkvicama u klisurama, predgrađima, na brdašcima i u siromašnim zaseocima. Cettineo im se obraća ili, bolje, čudi se kako se i oni mijenjaju, posebno sv. Rok, kad njihovi šticenici, siromašni puk, dožive nevolju i bijedu. Zanimljivo je kako doživljava sv. Roka u času kad je nastradalo selo, mreže i vinogradi koji ga hrane. Čujmo tu imaginaciju u neobičnoj pjesmi:

»Godinama, stoljećima i sveci mijenjaju srce, navike, vanjštinu,
ali ni jedan među njima kao sveti Roko.
Potucajući se vjetrovitim obalama Mediterana,
mahom po sirotinjskim predgrađima kamenih gradića,
po seoskim i poljskim upola srušenim crkvicama,
on je toliko srastao s oskudicom i bijedom,
da više i ne pamti da je katgod bio bogat,
lijep i moćan. (...)

Danas sam ga poslije toliko ljeta opet susreo
na raskršću polja i grada, kao nekad u djetinjstvu.

Procesija je sličila na sprovod.

Danas su oboje: svetac i njegov pratilac
bili zabrinuti, bespomoćni, beznađni.

Mreže su iscijebali delfini i kamenito dno,

krupa je otukla vinograde.

Djeca sirotinje po predgrađima cijelog dana plaču:
i bosa i gola.

Uzaman traže od matera hljeba.

Danas su na vjekovnu molitvu odgovarali samo

starci, starice, cvrčci i vjetar:

jecajući na domaku polja,

lelećući na domaku mora.

Na povratku:

kad su oznojeni stali pred crkvena vrata,

svetac je bio sav oronuo, zaprašten, poderan,

kao otpušteni radnik.

Iz njegovih modrih rasravljenih očiju

molili su milijuni:

riječ utjehe, komad hljeba, kap vode. (...)

Pas, njegov jedini drug, sav istršalo rebro,

ležao je malaksalo po dnu njegovih nogu:

nemoćan da odmahne repom, da isplazi jezik,

da mu ublaži bolove.

Vjekovna, neiscijeljena rana na svečevu koljenu

bila je šira i dublja nego ikad.« (Sveti Roko)

Doista zanimljiva ideja, neobična pjesma. Svetac tuguje i cvili sa svojim narodom. Životne tegobe i materijalne nedaće kao da su i tog starog isposnika i hrabrog borca protiv kuge duhovno nadvladale. Njegava »vjekovna, neiscijeljena rana« bila je »šira i dublja nego ikad«. Zašto? Zato što taj plemeniti svetac nije mogao pomoći siromašnom puku. I sam se zbog toga promijenio u svom držanju i liku, od duboke boli što ga je neimaština nadvladala, što nije uspio nasititi gladne i napojiti žedne, što su im trudi uništeni.

U povijesnom razvoju hrvatske socijalne književnosti, tamo od Kranjčevićeva *Iseljenika* (1898) do suvremenih Raosovih *Gastarbajtera* (1982) mogli bismo u široj analizi pronaći i raslojiti različite stilske i idejne postupke i pristupe našim domaćim nemirima i ljudskoj patnji i bijedi. Cettineo bi očito zauzeo važno mjesto. Posebno po svom pristupu i shvaćanju. On stvarno istinski doživljava ljudsku bol, muči ga siromaštvo i nepravda; ali ga isto tako boli i uznemiruje svaka mržnja, nasilje i osveta. Stoga u njegovoj pjesmi u prvi plan izbija humani osjećaj i molitveni zaziv, iskonska suzdržljivost i strpljenje. Jer, samo time se, smatra on, mogu suzbiti povijesna zla i nepravde, obuzdati nasilje i oploditi humanost. Bliži Saint-Simonovoj nego marksističkoj koncepciji socijalizma, Cettineo ostaje na kršćanskim pozicijama, pokušava djelovati na psihi i humanim postupkom mijenjati svijet.

Križ na Andama i eho novih revolucija

U doba socijalnih tema u jeku velike društveno-gospodarske krize krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina našega stoljeća, problem društvene ravnopravnosti i klasne nejednakosti muči i našega pjesnika. Bard malog težaka i siromašnog radnika u splitskim predgrađima nije mogao ostati nijem na velike društvene probleme koji su se krvavo ticali našega čovjeka, posebno onog primorskog što je morao vrlo rano u svijet, po starom i novom pravilu »truhom za kruhom«. Tako se već 1932. u zbirci *Za suncem* uz molitve i vedre akorde južnjačkih mirisa i boja javlja spomenuta socijalna tema, pomiješana, dakako, s religioznim doživljajima. *Pismo iz Magaljanesa* snažno i pjesnički uspjele govori o sirotinjskom potucanju po svijetu, o gladi i umiranju daleko od rodne grude, o granitnom križu u nemirnim slutnjama povijesnih sukoba i revolucija:

»Svake jeseni, uoči Mrtvog dana, piše mi brat iz Magaljanesa:

'Jučer se vratih sa Anda, gdje sam pohodio bratov grob.

I opet je hladni pampero prelomio križ, iščupao pregradu i cvijeće.

ali ne brini, sad je sve u redu.

Ja, Ankuća, Parana, drugovi bez premca tko je sa njima čovjek, cijelog ljeta gladu i žeđu klesasmo iz granitne litice novi, golemi križ, nadbismo vjetar, kišu i granit, nadbit ćemo i bijedu!

Starac Parana već deset godina, svakog proljeća u noći, zaziva dobre bogove djedovskih, mračnih jazbina i stoljetnih dubova, i dok mu se molitvena suza s blistanjem svetog jezera krijesi u oku, kuka ko ranjeni jaguar za našim mrtvim bratom i dalekim pješčanikom, a u podne, nakon beznadnog bdjenja, gaseći staru žeđ i tugu bezmjerno gorkom vodom iz Salado, opasuje se ilkom.

Ja, Ankuća, Parana prinijesmo odavno žutoj, izvreloj zvijezdi
nad močvarom

svaki na glavu po najdražeg mrtvaca.

Zato ne brini, sad je sve u redu!

Ukrotismo žutu groznicu, vampirsku čud tjesnaca, ukrotit ćemo i bijedu!

Na ovom golom otočju, mučeni otajstvom hljeba, podigli smo radničke stanove, i, čim završi revolucija, rad će otpočeti kako treba.

A potom, eto me k vama
da se naplaćem do sita kraj našeg stijenja i sunca,
i našeg neba.

Ne brini, sve će biti u redu!
Za mnom će ostati dobri starac Parana,
a sa njim tuga za mrtvim bratom, okrutni pješčanik
i Salado beskrajno slana.
Savladasmo ognjeni pijesak, mećave s Kordiljera,
hladnu i otrovnu uspavanku ponoćnih zvijezda,
jezivu do umiranja tugovanku dvaju oceana,
savladat ćemo i bijedu!

... A dotle: pozdravi mi znance i onaj sivi, nagrizeni greben,
ukraj žala,
upali, namjesto mene, svijeću na majčinu grobu.
Znam: bijedno je živjeti od milosti rodnog neba,
zato imaj strpljenja,
jer bez toga ni nama, ni našoj djeci neće biti hljeba.
Zbogom!

Do viđenja!« (*Pismo iz Magaljanesa*)

Ditirabski zamah Cettineovih zavičajnih krajolika, kao osnovni tonaliteta njegove mladenačke lire, pretvorio se u ovom »pismu« u fijuk oporog vjetra i isposnički ton iseljeničkih žuljeva, zamora i briga. Što to muči našega pjesnika? Što mu to brat piše?

U ovoj životom istesanoj kantileni, gorkih melodija, Cettineo vrlo rano otkriva svoju životnu opciju: vjernost duhu pod znakom križa i humanom pozivu čovjeka. Ponovno se javlja simbioza religioznog i socijalnog doživljavanja svijeta. Na mahove progovara bunt oporbenjaka, čuje se jeka starih i novih nepravda, eho revolucija; društvena pitanja izbijaju u prvi plan. No, usprkos svemu Cettineo ostaje suspregnut, odmjeren, strpljiv. Ponovno u njemu pobjeđuje kristovski zakon ljubavi i saint-simonovski put u nove društvene odnose. Dubinski psalam životne molitve i proročanske slutnje, škrtih emocija i zgusnuta iskaza, bez patetike i suvišna ornata, progovara realnošću života u isposnički suspregnutim nadama. Uz molbu da mu »upali svijeću na majčinu grobu«, brat bratu preporučuje strpljenje u znaku križa, koji je sa svojim drugovima »cijeloga ljeta gladu i žeđu« klesao »iz granitne litice«: »novi, golemi krst«.

Taj križ u Andama, nad grobom našega stradalnika, što je zaplovio u daleki svijet da u žuljima zaradi koru kruha, a našao vječno počivalište na dalekom vjetrovima bijenom brdu, progovara iskonskim dubinama ljudskih boli i stradanja — društvenih krivda — u religioznom povjerenju i nadi. To je taj intimni doživljaj pjesnika da se bolji svijet mora radati u vjeri i pravdi. Njegova je religija široki doživljaj svijeta i otvoren pristup bićima i stvarima u zajedništvu s Bogom. Vidjet ćemo to još bolje, u *Molitvi za moju uvalu*, u kojoj tako usrdno i široko ljudski zaziva Gospoda da prospe svoj blagoslov na mrtvu prirodu i život, u kojoj se ponovno osjeća onaj izvorni Cettineov trio: vjera, humanost i zajedništvo kroz suosjećanje sa svakom travkom, stablom, živim bićima i etičkim vrednotama.

»Ovdje sam, o Gospode, srastao, kao paprat, s tvojim stijenama«

Ljubav prema prirodi i zajedništvo s njom tako su sugestivni u Cettineovoj lirici da se pjesnik na momente poistovjećuje sa svijetom oko sebe, s kamenom, pućinom, uvalom, morem i krajolikom. Neka liriska intimnost i blizina vežu ga tako s bićima i Bićem, te on u zajedništvu vječnog iskona, bivanja i prolaznosti, doživljava opće jedinstvo i zajedništvo, pri čemu s vremena na vrijeme zaškri pantenistička plazma pojedinih stihova i misli. Ima toga spontano u njegovim molitvama i ditirampskim odjecima prirode i života u njegovoj pjesmi:

»Pet su me vjekova solili talasi na ovoj stijeni,
kao zdvojni ribari neprodani lov uoči novog mraka,
zato se rađam i umirem o svakoj mjeseca mijeni,
na svaki ćuh vjetra, zvuk zvona, let ptica i oblaka.«

(Umjesto predgovora)

Iz ovih i sličnih pjesnikovih doživljaja i iskaza nije teško zakoračiti prema uopćenim zaključcima Cettineova sveboštva ili panteizma. Naime, u svom lirskom doživljaju sunčanog krajolika, ponesen i rezonantan na svaki treptaj, on suosjeća s grebenima, s algama, s galebom, bojama i raslinjem koje ga okružuje. Ide to dotle da se osjeća jedno s cjelokupnom prirodom i životom; da u svemu doživljuje dašak duha, razumijevanja i svijesti, zajedništva i suživota. Dapače i u molitvi, u kojoj se otvoreno moli Gospodu, snažno iskazuje svoje jedinstvo i zajedništvo sa svojim ambijentom i stvarima koje u njemu bivaju i žive:

»Ovdje sam, o Gospode, starstao, kao paprat, s tvojim stijenama,
pa cvjetam sa smiljem i vrijesom, i plodim u maslini,
i čim se suton, kao rubin, na dnima rasplini,
postajem krvavi obruč na tvojim zjenama.

Ovdje sam, o Gospode, bio odavno prije svoga rođenja
u zlatnom kljunu modrokosa na najvišoj pećini,
ovdje ću i poslije smrti ostati u jedinoj istini:
u obnavljanju tvog vječnog cvjetanja i zrenja.«

(Molitva za moju uvalu, 1)

Baš na tom valu suosjećanja i suživota s biljkama i stvarima, u tom treptaju i poistovjećivanju, kao da se gubi jasna granica između Cettineova kršćanskog shvaćanja i panteističkog doživljavanja svijeta. Već smo se prije s ovim susretali kod drugih pjesnika, jer se taj pankozmički doživljaj često pretače u lirskim doslusima i rezonancijama bića i Bitka. Ovdje ćemo to ponovno spomenuti, dopuštajući mogućnost da se i u Cettineovim stihovima javljaju pankozmički zvuci i u tom smislu neki duhovni sinkretizam mediteranskih akorda vječnom životu u Parmenidovu Vječnom Jednu i njegovoj suprotnosti Heraklitovu *pantha rei* vječnog zajedništva u umiranju i bivanju. Bilo da je u Cettinea riječ o lirskom, samo pjesničkom doživljaju, bilo da ta vena ima dublju podlogu, ne treba je smatrati temeljnom opcijom, još manje dovoditi u vezu s nekim modernim filozofijama i njihovim potvrđivanjima. Jer, koliko god snažno zvuči čas prije navedena »jedina istina« u pjesnikovu razgovoru s Bogom: »ovdje ću i poslije svoje smrti ostati u jedinoj istini: u obnavljanju tvog vječnog cvjetanja i zrenja« — ona u biti odražava pjesnikovo raspoloženje, osjećaj koliko i zaključak i stvarnost. Naravno, ako ćemo je shva-

titi isključno, u smislu da izvan nje nema ništa drugo, onda bismo, paradoksalno, mogli govoriti o Cettineovu materijalizmu u njegovu najnadahnutijem pjevu, u molitvi Gospodu, kako on to izriče.

Cettineo je ipak — istaknimo to — uporan u svom doživljaju jedinstva, koje upućuje na panteističke slutnje. Ne samo da on suosjeća s prirodom, s kamenom i kritikom galeba, on se jednako tako na mahove moli toj istoj prirodi i kamenu, zemlji i njezinu siromaštvu, suncu i njegovim sotonima (*Molitva*). U tom pjesničkom zanosu i doživljaju sva priroda, kao što reče sv. Pavao, zajedno s njim doživljava i osjeća, pati:

»Noćas sve sa mnom jednako pati
zbog rođenja i smrti.« (*Suton rođenja i smrti*)

U tom čudnom »suton« života i smrti, u kojemu i hridi skrušeno mole, i jednako vole sav svijet oko sebe, pjesnik daje najintimniji dio sebe, svoj lirski sažetak bića. U tom smislu, lirski, Cettineo skrušeno izriče svoju molitvu zajedništva s mrtvom i živom prirodom, sa zemljom i čovjekom. Mistično suosjeća s bivanjem i zbivanjem, s dalekim obzorjima i ljudskim trpljenjima, s duhovnim težnjama i materijalnom stvarnošću, s prirodom i ljepotom. U svemu gleda intimnost i blizinu, dio sebe i trajnost svog bitka. A nije to uvijek samo neka simbolika, samo lirski doživljaj. Ima tu svjesnog htijenja i uvjerenja, koje u prvom redu pjesnički zvuči, pa se u tom smislu može — iako uvijek ne mora — samo lirski, pjesnički shvatiti:

»Od svih traženja i nadanja mojih očiju
živo treperi još podnevna svjetlost mora
i otmjene linije čempresa i borova.

O, kako mi malo treba da budem sretan!
Plava i rujna boja mlakog žala
i srebrne poplave modrih ostrva
pjevaju u slavu naših čudesnih rođenja.

Posve mi je isto da li sam grm
ili zvijezda na pomračenom dnu,
ili najviši greben na kojem gori kadulja.

Posve mi je svejedno da li će me tišina
ili zapjenjeni vali pratiti kroz suton;
glavno je da more slano miriši
i da rumen oblak sjenči vrhove hridina.

Od svih mudrosti debelih knjiga i znojavih vjekova
ostao je jasan u mom pamćenju samo kamen
po kojem se razliva jedna zraka sunčeva.«

(*Od svih traženja i nadanja*)

Koliko u ovoj pjesmi ima spontanosti i lirskog predanja! Bezbriznost pjesnika, što je i što će biti, koliko god asocira različita shvaćanja i mišljenja, djetinji se vraća krajoliku i smiruje u njegovim slikama i uspomenama. On je toliko zaljubljen u svoj svijet i njegovo podneblje da će se u svom isposničkom bdjenju otvoreno moliti:

»Gospode, prikuj me za prvu hrid na pučini
na domet svim vjetrovima, svim bolovima
za hranu prolaznosti... smrti.« (*Dvije molitve*, 1)

Stoga Celettineo tako zanosno pjeva moru i vjetru, čempresu i boru, aloji i ruzmarinu, hridi, maslini, kamenu i uvali, kao i bijedi, siromaštvu i grobu na dalekim Andama... Sve mu je to jednako drago i blisko. Sa svim se suživljuje, za sve se iskreno moli.

»Ruka mi je, o Gospode, tvojim suncem otkana žica«

Ako bi trebalo tražiti »zlatni ključ« koji otvara lirske i misaone tajne Cettineove poezije, ključ za kojim je i sam tragao, i to ne samo u svom *Zlatnom ključu*, onda bi nužno bilo proniknuti u pjesnikove molitve. One naj snažnije predstavljaju i otvaraju dušu i srce ovog tihog, ponekad oporbenog, ali duboko skrušenog pjesnika. U njima, poput zlatnog ključa njegove sekice, kojim »otvara dvama starcima teška, gvozdena vrata u nebo: Bogu, vječnosti« (*Batica i seka*, 2) i njegov zlatni ključ — makar će biti stagnacija i rezignacija — u svom molitvenom tonu pruža vedar pogled u život, kojemu je Bog konačni smisao, čuvar, Stvoritelj i određenje.

Rekli smo već da Cettineo suosjeća sa svakim bićem, dapače da se poistovjećuje s prirodnim elementima i da im se u svom zanosu drugarski povjerava i lirski s njima i za njih moli. No, naše riječi ostaju samo podsjetnica, upozorenje. Pjesnički izričaj autentičnije progovara. Jer iako Cettinea ne treba stavljati u sam vrh naše poezije, moramo priznati da su često njegove pjesme, poglavito molitve, tako lirski prozračne, tople i životne da zaslužuju mjesto u svakoj našoj antologiji.

Ipak, jedna mu se molitva posebno ističe, *Molitva za moju uvalu*. U njoj je iskazana sva liričnost, skrušenost, molitvenost i širina osjećajnosti i ljubavi Cettineove poezije: prema Bogu i čovjeku. Dugi je to psalam čežnje i života, izvoran, snažan i cijelim bićem doživljen da predstavlja najautentičniju sliku cjelokupnog Cettineova poezisa. Pred kušnjom smo da ga cijeloga navedemo. Tako je skrušen da bi to i zaslužio, ali, da ne duljimo, donijet ćemo samo drugi dio ove duboko sakralne melodije. U ovoj molitvenoj poemi, neobično svježoj, izvornoj i plodno nadahnutoj, Cettineo moli za cijeli svijet, satkan od uvala i hridi, bića i ljepote, potreba i nada, moli za čovjeka i njegov ambijent, jer bez tog ambijenta ne može ni on u miru živjeti:

Podi, o Gospode, danas sa mnom kroz moju uvalu
da zajedno pohodimo drage znance iz djetinjstva,
da uz pomoć vjetra produbimo u svima vjeru zaspalu
u tvoje nebo, u tvoje more: u tvoja dobročinstva.

Molim ti se, o Gospode, osnaži tvoje sunce, mog jedinog druga,
da cvrčci sa mnom zajedno ispjevaju iskonski očaj ovog stijenja,
ne daj da sitnoga mrava satire slamka teška i duga
na tvrdoj stazi ljubavi i uznesenja.

Prospi dvije-tri kapi kiše u ove do dna presahle bunare
što vjekovima zjape žeđu loze i beznađem težaka,
ponesi na talasima svojim ove lađe nasukane, stare,
predaj ih danima punim ponorskog mraka.

Jer ničeg nema žalosnijeg, o Gospode, no slušati plač istrula drva,
plač razrdala gvožđa kad od zvijezda mirenje i rasulo moli,
ili kad ozvjezdanu gluhoću rastače zub crva
zariven u bok goli.

Pomozi, o Gospode, usamljenu aloju na grebenu,
najlepšu svoju zvijezdu podaj njenom visoko istršalom cvijetu:
naoštri bodlje njene ko mačeve na listu srebrnu
da mjesec vazda zastane kraj nje u svome letu.

Sačuvaj, o Gospode, djevičansku bjelinu stijene i lijevojačkih grudi,
izlij sve podnevno zlato u žukin cvijet i zijealicu žutu,
ne daj da leptiri, njini drugovi, poginu od studij:
sami bez sunca, bez peluda na putu.

Smiluj se, o Gospode, momcima što čuvaju kameni pristan moje luke
da pušku zamijene ostima, a bodež mašklinom,
da nikad krvlju čovjeka, svoga brata, ne poškrope svoje ruke,
da bližnjeg dočekuju samo solju, hljebom i vinom.

Optoči, o Gospode, delfinske peraje smaragdom svojih zora
da ostrva, ko brodovi, zaplivaju brazdom razvučale pjene,
da s narančastim dijademom u kosi sa dna sikastih dvora
pozdrave dan sirene.

Zasjeni kamene međaše krošnjama slatkog rogača
da s planikom i smrekom othrani mališane krša,
iščeliči žuljeve na dlanu njegovih preplanulih kopača,
razigraj srebrom posne rešetke vrša.

Molim ti se, o Gospode, za sva debela bijena i kljaštrena vjetrovima;
neka tamarisk vazda odolij reskom nasrtaju vala,
oboružaj borove rodne tvrdim, kao kremen, čvorovima,
neka svaka maslina bude harfa u dahu maistrala.

Pokuj, o Gospode, u sutonu sve hridine žeženim zlatom
za zadnju molitvu valova utopljenom suncu,
porosi Večernjačom sjajnom u kraju nepoznatom
put skitnici i bjeguncu.

Ukrijepi bdjenjem, o Gospode, zanemogle svjetionike po školjima,
daj da se mreže bez rana vrata sa zupčastog dna,
teškim, nabubrelim klasjem povij oznojene brazde po poljima,
za mir pločarica, za radost zimskog sna.

Rastanji kristalom tvoga plavetnila brećanje naših klatna,
skruti ga u dragulj svih naših dubina i visina,
razapni, kao jedro, nad nama tvoja čudesna platna
za lijek od današnjice i splina.

Pridrži u padu magarčića i kljuse mršavih, ožiljenih rebara,
pruži im u smokvinu hladu bar šaku suhoga grma,
omekšaj srce i bič njinih okrutnih gospodara
za teturanja niz klance i bespuća strma.

Štiti, o Gospode, prosaricu i češljugara od užagrenih očiju jejina,
porubi isposničkom samoćom vrh mirulina kljuna,
izdubi za odsjaj njenog pjeva sva rebra naših pećina,
prelij sve ograde srebrom popčevih struna.

Spasi od posrtanja krstače naših napaćenih mrtvih
što pod stoljetnim čempresima čuvaju naše bijede i ganuća,
brani njine razjedene natpise i kosti od kiše, vjetra i vječite smrti,
budi ih suncem i lastama svojim svakog svanuća.

Opij podnevnim žarom malog guštera na kamenoj ploči,
navlaži sarkofage sive memljivim hladom lovora,
spokojsvom jutarnje oseke isperi naša srca i oči
od lutanja i zamora.

Otupi, o Gospode, klinasti šljunak pod tabanima prosjaka,
ne daj da smilje povene prije zime na zaglavecima maslinika,
porobi vjetar na vrhu malaksala jarbola i pokidana oblaka,
čuvaj od groma vite tornjeve zvonika.

Utješi oslijepjele gradine grobarski strpljivim bršljanom,
ražedni poljske crkvice uljem iz tvojih najsočnijih zvijezda,
okadi pragove njine kaduljom umjesto tamjanom,
opoj ih pjesmom iz ševina gnijezda.

Pred gavranovim naletom sve visove i oblake naježi,
da se spase bijegom razdrhtale čiope i laste,
priteci s vjetrom cvrčku raspetom na paukovoj mreži,
brani od požara suncem izblistale plaste.

Šta da uprosim od tebe, o Gospode, za trske na plećima grebenja,
za njino šuštanje žalno i bespomoćno od zore do smrknuća:
za ustreptalost svih naših spoznaja, ljubavi i ushićenja,
za nemoć svih naših pregnuća?

... A za sve to, o Gospode, podari mi slatkoću sna pod gredom
djedovskog tavana:
dvije-tri zvijezde iz napuklog krova neka budu srcu i očima plata,
ne daj mi ni u snu da postanem prag na kući oguglala gavana,
prag od iskona zidan krvlju bližnjega i brata.

Osim toga, o Gospode, ne tražim od tebe ništa,
no samo pedalj žala i mlaz sunca za moja iskasapljena uda
i modri, duboki procijep na razmeđu našeg grobišta
da s tvojim morem budem uvijek i svuda.

Da s tvojim morem skinem prolaznost sa svih stvari,
da svi: mrtvi i živi pozdrave u meni istinskog suputnika i druga,
da svi grebeni u uvali postanu tvoji oltari
gdje će se vječno moliti sunce, vjetar i tuga.

(Molitva za moju uvalu, 2)

Ovo je najduža pjesma, iako je ovo, kako rekosmo, samo drugi dio, koju smo do sada naveli u ovom nizu naših studija. I nije nam žao. Zaslužuje. Treba je samo lagano čitati i zajedno s pjesnikom doživljavati njezine lirsko-liturgijske akorde. Ljepša je od najljepšeg psalma! Šira i u svojim toplinama oblija: humana, skrušena, a raspjevana. U svom organskom bitku tako je bliska, sveljudska, poput Chardinove *Mise nad svijetom*: »Pođi, o Gospode, danas sa mnom kroz moju uvalu... da uz pomoć vjetra produbimo u svima vjeru zaspalu u tvoje nebo, u tvoje more: u tvoja dobročinstva... Smiluj se, o Gospode, momcima što čuvaju kameni pristan moje luke da pušku zamijene ostima, a bodež mašklinom, da nikad krvlju čovjeka, svoga brata, ne poškrope svoje ruke... Optoči, o Gospodine, delfinske peraje smaragdom svojih zora... da svi grebeni u uvali postanu tvoji oltari...« — Mogli bismo ponovno navoditi svaki stih. Mogli bismo ih redom razglabati i tumačiti. Ali, osjećamo da bi svako tumačenje i razglabanje u stvari umanjilo njihovu snagu misli i ljepotu doživljaja. Sve što smo do sada rekli o Cettineu i njegovoj poeziji naći ćete u ovom duhovnom ditirambu, najljepšem psalmu u čitavoj našoj književnosti.

Ma što tko mislio, moramo izreći i posljednji sud: Toliko je topla i nadahnuta ova pjesma da spada u sam vrh naše molitvene poezije. Da Cettineo ništa nije napisao nego nju, zaslužio bi časno mjesto u antologijama.

Refleksi nedostižne čežnje, zamora, rezignacije i sudbine...

Za čim je sve Cettineo čeznuo? Za mirom, ljepotom, društvenom pravdom i blagoslovom. Čeznuo je za jedinstvom sa svojim suncem, karnom i kraljicom u svojoj uvali. Za trajnim poistovjećenjem s ljepotom i životom na suncem kupanim žalima. Stoga se moli Gospodu u jednoj drugoj molitvi:

»Oči su moje ostale duboko među stijenama
u moru
kao oči djeteta na dnu modre špilje
iz bajke.

Daruj mi, o Gospode, samo još jednom njihovu bistrinu,
da more bude dobro kao krilo moje majke.«

(*Dvije molitve, 2*)

Taj djetinji osjećaj i čežnja za pjesničkim idealima nisu mogli proći ne-taknuti kroz život. Ditirampski zvuci sunca i mora već su se u ranoj poeziji mladog Cettinea miješali s oporim psalmima životnih nedaća, siromaštva, nepravde, zamora i čežnuća. Kasnije će vrijeme i ratni vihori, povijesna zla i društvena *Strašila* još uočljivije mutiti mir u duši pjesnika.

Već je u *Lastama nad uvalom*, poetski naj snažnijoj zbirci (1935), prisutna jedna tiha nit sjete i osjećaj prolaznosti, i to baš u ljubavnoj lirici, koja, lišena svake erotike, u svojim najčistijim odzvucima više traga za vlastitim bitkom, trajnošću i smislom, nego za samim doživljajem, senzualnošću i ljepotom. Toliko je na momente metaforična i refleksivna da se približuje hermetičnoj lirici:

»Danas si jarbol bez zastave.
Svuda te tražim,
Bor mi priča o oblacima,
jesen o jeseni,
čempres o smrti.

Sva si danas u vjetru na bespuću.« (*Vjetar na bespuću*)

Na mahove zablista u tim stihovima ružičasti trak topline i čiste poezije:

»Od sazviježda nad otocima režem češljeve za tvoju kosu,
pa, ako te uspava more, i poslije ponoći
blistat ćeš na porubima svih grebena.« (*I poslije ponoći*)

a na mahove kao da se osjeća »prvi signal« zamora, refleksija i rezignacija, kad se lirski intimitet pretvara u misaoni refleks:

»Istesao sam jarbol samoćom,
i on se u sumraku dodiruje čas oblaka, čas zvijezda.

Prije nego te ostavim vjetru, ljudima,
uprskanu krvlju pobost ću te na vrh
da budeš prvi krik noći.« (*Prvi signal*)

Je li to »prvi signal« zanosa ili sumnje? Oblaka ili zvijezda? U svakom slučaju, Cettineova tiha ljubavna lirika u svom najdubljem korijenu prelazi u životnu refleksiju i prve sudbinske nemire:

»Grobar je zatvorio vrata zadnjem odbljesku dana.
Na razmeđu između sadašnjosti i vječnosti:
između stijenja i mora čekam te.

Vjetar me zove tvojim glasom.
Oblak koji me spajao s mrtvima pocrnio je,
most koji me spajao sa živima odronio se.
Sam sam sa cestom, stran svom nestajanju.
Dalek svom postanju, stran svom nestajanju.

I dok se nebo i more slivaju u ritam tvoga tijela,
pijem kišu: nježnost tvojih očiju,
hranu svog bola.« (Na crnom razmeđu)

Smiono bi bilo ove pjesme jednoznačno nazvati ljubavnom poezijom. Imaju bez sumnje još jednu dimenziju. Možda dublju od prve. I, ako uz prvu treba dodati da se Cettineo, jednako kao i u socijalnoj lirici, strogo drži religioznog fundusa svog nadahnuća, da se čuva svakog senzualizma i erotskih konotacija, za drugu valja spomenuti da crpe svoje slutnje u ranim zamorima i nekoj vrsti rezignantnog stava pred životom.

Jedan moj prijatelj reče da pjesnik ne može biti pjesnik bez stanovite doze pesimizma. Da, ne treba zato ni Cettinea sumnjiviti, ali nam je dužnost u ovoj raspravi konstatirati da se i u njega, unatoč raspjevanosti njegove rane lirike, panteističkim rezonancijama i kršćanskom asketizmu, molitvi i religioznoj opciji, javljaju rano i »prvi signali« bola, sjeteh, nemira, fatalnosti i pesimizma.

Davno prije rata i u socijalnoj lirici, i u ljubavnoj poeziji, i u molitvenim zazivima teške kapi života i sjene vitkih čempresa s nostalgijom zasjenjuju mladenačke zanose i vedrine. Posebno kad je riječ o bijedi, nimaštini, nepravdi, prolaznosti i smrti. Njegovi *Isluženi brodovi* kao da osjećaju svoju suvišnost, tragiku i smrt, stoga nemirno razmišljaju: »prvi o uzaludnosti života, drugi o strahoti raspadanja.« Koliko tu ima životne refleksije i nutarnje simboličke u svezi s čovjekom? — teško je reći; ali se čitatelju neumoljivo nameću određene paralele i nemirni refleksi koji u pojedinim momentima rezignantno zastaju pred ponuđenim slikama i odsjevima.

Taj kruti realizam i stanoviti pesimizam prelazi u novim poslijeratnim zbirkama u nemirne slutnje i analogije (Epitafi i poeme), odnosno u nova traganja za »zlatnim ključem« i iskonska pitanja (Diorama djetinjstva). Neće našega pjesnika napustiti njegovo tiho uvjerenje: etička opcija, humanost i religiozna vizija kozmosa, ali će mu povijesne metamorfoze još dublje pomutiti djetinju vedrinu i izvornu elegičnost otežati novom zabrinutošću i sumornim prijetnjama. *Pjesme o Strašilu* govorit će jasnije o zlim snagama u čovjeku i svijetu, a fatalizam povijesti o teškoj sudbi čovječanstva. Njegova misao postaje sada univerzalnija, stoički hladna, ali sudbinski nemirna. U *Susretu na Peristilu* razgovara on o davno neispunjenim željama, a u *Baladi jednog epitafa* čudno podsjeća čemu sve služi lubanja starog Aurelija u morskim dubinama, koga je usmrtio barbar. Slutnje povijesnih paralelizama i nužnost prolaznosti, pri čemu se osjećaju širi, univerzalni problemi i teme, još oštrije prijete nemirom novih vremena i Strašilima koja ukleto prijete:

»Proklet Prometejev rod i vrsta...
 samo produžuju ludilo, zloću,
 izmišlja sebi i meni bolove,
 skvrni djevičansku samoću,
 kao na gozbu ide u rat,
 ruši domove... ore dolove...
 brata ubija brat,
 oca sin,
 čovjek je sebi i Strašilima svima
 najernji dušmanin...« (*Dva Strašila*)

Mada sve to ima svoju životnu i refleksivnu pozadinu, svoj sudbinski korijen u općem kretanju povijesti i života, koji se na mahove kolebao, Cettineo se i ovdje više pokazuje kao moralist i prorok nego kao fatalist i skeptik. Više ga zabrinjava povijesno zlo nego što ga straši sudbinski, konačni ishod:

»Glavno je da bez posrtanja od gladi
 nadživite prolaznost,
 da stotinu puta u jedan dan umrete
 iz patnje do kraja,
 iz beznadnog ništa
 kao feniks iz pepelišta.
 Samo tako ćete biti vjerni svojoj sudbini.« (*Susret na Peristilu*)

Cettineo je umro u naponu snage, u godinama kada životno iskustvo prelazi u intuitivnu mudrost. Da je poživio, sigurno bi još nad životom razmišljao i u elegičnosti blažio svoj nemirni pesimizam pred tolikim strašilima. No, vrhunac svoje lire dao je davno u prozračnim doživljajima nemirnog života, u igri sunca i mora, u proživljenoj stvarnosti molitvenih psalama i tužbalica, u kojima je uz pjesmu snažno progovorila i egzistencijalna trpkost, tiha nada i gorčina Cettineovih slutnja i povjerenja:

»Ruka mi je, o Gospode, tvojim suncem otkana žica,
 kist: tvoja duga pod narančasto bakarnim oblacima,
 osim pjesme mra, procijepa i dragih na prolazu ptica
 glas mrtvi zvoni za mojim koracima.

Još od djetinjstva kujem u riječi ovu mutnu i oporu zvonjavu,
 punu sputanosti i bijede čađavih, razrivenih kuća,
 još od djetinjstva srcem razgrćem s mora skrletnu ponjavu
 za stare patnje i nova potonuća. (*Molitva za moju uvalu, 1*)

Ne čuju li se već tu, u onom odjeku »s onu stranu zavičaja«, reski glasovi životnih strepnja i nemirne slutnje povijesti i sudbine? No usprkos tomu Cettineovi stihovi imaju, kako smo vidjeli, i drugu, vedriju optiku. Posebno u nadahnutim molitvenim odzvučima, u kojima uz lirsku toplinu i pjesničku spontanost — suprotno sjetnim lamentacijama i Povijesnim Strašilima — progovara širokogrudnost, skrušena jednostavnost i dobrohotnost.

Makar, zaključimo tako raspravu, Cettineov svijet bio zatvoren u male prostore i vlastita iskustva, svojim humanim i religioznim nadahnućima prelazi okvire lokalne i lokalističke poezije; u njegovim nemirnim osluškivanjima sudbine i života progovara iskonska skrušenost koja tiho odjekuje »s onu stranu zavičaja«.